

# TERÖR MAĞDURLARI: GERİYE GÖÇ ÇÖZÜM MÜ?

## Terror Victims: Is It a Solution to Migrate Back?

Yelda Sevim \*

### Özet

Çalışmanın konusu terörden kaynaklanan nedenlerle, yoğun bir hareketliliğin yaşandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, bu mobilitenin objesi olan ve göç etmek zorunda kalan ailelerin, göç ettikleri köylerine geri dönmeleri ve göç sonrası yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlar için çözüm yollarının tespitidir.

Bu çalışmada terör nedeniyle köylerinden ayrılmış olan, fakat köyleri daha sonradan yerleşime açılan Tunceli ilinin Pertek ilçesine bağlı Sağman köyü (42 kişi) ile yine Tunceli'nin Çemişgezek ilçesine bağlı Ulukale köyünde (78 kişi) toplam 120 hane halkı reisi ile görüşülmüştür. Araştırmada sırasıyla çalışmaya dahil edilen Ulukale ve Sağman halkının terör nedeniyle oluşan maddi kayıp durumları hakkındaki görüşlerine ilişkin değerlendirmelere, Ulukale ve Sağman halkının kentte kalmayı tercih etmemelerinde etkili olan sebepler hakkındaki görüşlerine, terör olaylarından sonraki genel durumlarına, geleceğe ait beklentilerine ve yaşadıkları psikolojik sorunlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu veriler dokuz yıl aradan sonra (2000-2009), neler değiştiğini ortaya koymak amacıyla tekrar sınanmıştır.

Geriye göç çözümlenmeyi bekleyen birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Köylere geriye göçü kalıcı kılacak acil önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Terör, geriye göç, zorunlu göç, yerinden edinilmişlik.

### Abstract

The aim of this study is to examine the remigration process of individuals who left their villages because of terror and migrated to differ-

---

\* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Elazığ, ysevim@firat.edu.tr

ent cities in the East and South-East part of Turkey where an intensive mobility was observed. Also the problems they encountered after migration and remigration were studied. This study also offers some recommendations regarding their problems.

A total of 120 households, who emigrated back to their villages after being re-opened for habitation were interviewed during this study. These households were from two villages in the city of Tunceli, one is Sağman village (n=42) in Pertek district and the other is Ulukale village (n=78) in Çemişgezek district. Study findings include the perceptions and opinions of those people about their financial losses as a result of terror. General life conditions after remigration, future expectations and psychological problems they experienced were also investigated. Initial findings in 2000 were crosschecked with finding of 2009.

Remigrations awaits solutions to many of its innate problems. Urgent measures are needed to be taken to make remigration desirable and permanent.

**Key Words:** Terror, migration back (remigration), forced migration, displacement.

## Giriş

Bu çalışmanın “terör” ve “göç” olarak iki genel kavramı bulunmaktadır. Bunlar, birbirinden uzak alanları kapsıyor gibi görünseler de, aralarında, anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın son çeyreği dikkate alındığında, Türkiye ve benzer koşullarda bulunan daha birçok ülkede, terör ile göç olgusu, nedensel bir ilişki içinde bulunmaktadır. Öyle ki, bu gerçeklerden biri, diğerinin nedeni veya sonucu olarak kabul edilmektedir. Bu kavramları açıklamaya geçmeden önce, Türkiye’de terörden dolayı zorunlu göç olaylarının tarihçesine ilişkin bilgilere yer verilecektir.

Türkiye’de kırsal kesimden kente yönelik bilinen nedenlerle olan göçlere, 1980 yılı sonrası (özellikle 1984 yılından itibaren) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yaşayan insanların can ve mal emniyetini tehdit eden, terörden kaynaklanan göçler de eklenmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden başta güvenlik olmak üzere çeşitli nedenlerle köylerinden ayrılmak zorunda kalanlardan gönüllü olarak köylerine geri dönmek isteyenleri yerleşik bir hayata geçirmek ve yaşamlarını sürdürebilecekleri faaliyetlerle destekleyerek ülke ve bölge ekonomisine katkı sağlamak amacıyla “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)” uygulamaya konulmuştur. Bu Proje kapsamında oluşturulacak merkez köylerde güvenlik, sağlık, eğitim ve diğer alt yapı imkanlarının devlet tarafından sağlanması, geri dönüşün bu merkez köylere yapılmasının teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 1994-1999 yılları arasında yürütülmüş olan bu proje daha kapsamlı ve

pratik uygulanabilmesi amacıyla daha sonra T.C. İçişleri Bakanlığı ve T.C. Başbakanlık GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmüştür. Aynı zamanda GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı da 1999-2005 yılları arasında GAP Bölgesi kapsamındaki illerde (Batman, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şırnak) “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köy Dönüş ve Rehabilitasyon Alt Bölge Gelişme Planı Hazırlama” projelerini yatırım programına almıştır.

İçişleri Bakanlığının verilerine göre, 2006 yılı başı itibarıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki 14 ilde (Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Şırnak, Siirt, Tunceli ve Van), 358.335 kişi köylerinden ayrılmış ve KDRP’den yararlanmak suretiyle bunların 137.636’sı geri dönmüştür (Aker, 2006: 72). Bu rakamlar aradan zaman geçmesi itibarıyla, şimdi doğumlar ve ölümlerden dolayı farklılık göstermektedir.

Bu çalışmada, Köy Dönüş Projesi kapsamında örnek uygulama yapılan illerden biri olan Tunceli ilinin iki köyü örnek olarak alınmıştır. Bunlardan Tunceli’nin Çemişgezek ilçesinin Ulukale köyünde 91 konut yaptırılmış, sahiplerine teslim edilmiştir. Yine aynı ilin Pertek ilçesine bağlı Sağmanlar köyünde ise, 51 konut inşaa edilmiştir. Alan araştırmasının verileri bu iki köyde yapılan çalışmalar sonucunda elde edilmiştir.

## 1. Göç ve Terör Kavramları

Aralarında anlamlı ve nedensel bir ilişki görülebilen göç ve terör olgularının, kavramsal çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Terör kavramının ifade ettiği alan, belirgin olmasına karşın, bu alanda meydana gelen olayların, hangi tür ve biçiminin, terör olarak nitelendirileceği, yeterince açık değildir. Bu durum, terörün çok yönlü ve karmaşık olmasından başka, onu değerlendirenlerin konumu ile yönelimine bağlı olarak da ortaya çıkmaktadır. Meydana gelen herhangi bir olayı dikkate alıp, onu meşrulaştırma ya da gayri meşru kılma çabasının bir uzantısı olarak terörü tanımlama istek ve eğilimleri, üzerinde fikir birliği sağlanan bir tanıma ulaşmayı her zaman engelleyecektir. Bu engelin aşılabilmesi, terörün, bir toplumsal olgu olarak görülüp değerlendirilmesine bağlıdır. “Terör kavramının Türkçe’deki kelime karşılığı deşettir. Terör insanları yıldırma için zor kullanma ya da tehdit etme eylemi olarak tarif edilebilir” (Ergil, 1980: 1).

Terörle Mücadele Kanununda ise; “terör, baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle Anayasa’da belirtilen cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzenini değiştirmek, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk devletinin ve cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini ve genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir” şeklinde detaylı bir biçimde tanımlanmıştır (Terörle Mücadele Kanunu, Madde 1).

Araştırmamız açısından önemli olan bir diğer kavram da “göç”tür. Toplumsal ve ekonomik değişim süreçlerinin, hem bir sonucu hem de bir nedeni olarak da değerlendirebileceğimiz göç, her şeyden önce, kendi özgüllüğü olan bir süreçtir. Bu sürecin en önemli

unsurları şunlardır: Göçün kaynaklandığı yerleşim, göç eden kişiler, göçün ulaştığı yerleşim ve bütün bunları içine alan göç süreci. Göçle ilgili araştırmalarda, göç sürecinin, bu çeşitli unsurları arasındaki bağı kurmak, ilişkilendirmeyi sağlamak oldukça önemlidir. Göçü veren, göçü alan, göç eden ve bu üç alanı da kapsayan geniş anlamdaki göç süreci, söz konusu araştırmalar için, konunun bütün yönleriyle kavranabilmesini sağlayan, geniş bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu çerçevede göç olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için gönüllü göç- zorunlu göç ayrımının yapılması gerekmektedir. Çünkü bu iki göç türü nedenleri ve sonuçları bakımından birbirinden temelde ayrılmaktadır. Zorunlu göç dediğimizde, bireylerin özgün yaşam alanlarından zorunlu ve elinde olmayan nedenlerle kopmak durumunda bırakılmasıdır (Gürel, 2001). Başka bir ifadeyle zorunlu göç, bireylerin iradesi dışında çeşitli kuvvetlerin etkisi ve zorlaması sonucunda gerçekleşmektedir. Örneğin devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik ve benzeri konularda aldığı kararların yerine getirilmesi aşamasında nüfusta oluşturulan hareketlilik zorunlu göçü oluşturmaktadır (Akkayan, 1979).

Erder'e (1997) göre gönüllü göç, her ne kadar göç eden bireyin göç ettiği yerdeki değişiklikten kaynaklansa da, göç kararındaki "gönüllülük", göç eden bireylerin hem göç ettiği yeni çevreyle, hem de eski çevresiyle ilişki biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye'deki iç göç, son dönemlere kadar, esas olarak, gönüllü göç niteliği taşıymaktaydı. Gönüllü göçün bir türü olarak, zincirleme göç ise; göç eden grupların, hem yeni hem de eski çevreleriyle ilişkilerinin devam etmesini sağlayan, bizim, hem yurt dışına verdiğimiz göçte, hem de iç göç hareketlerimizde, yaygın olarak gözlemlediğimiz göç türüdür (Erder, 1997).

## 2. Türkiye'de Terörden Dolayı Zorunlu Göç

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanan toplumsal hareketliliğin temelinde, bölgenin içerisinde bulunduğu coğrafi ve sosyo-ekonomik olumsuzlukların ortaya çıkarmış olduğu sorunlara ek olarak, son yirmi beş yıldır, bölge içerisindeki terör olaylarından duyulan kaygılar da yer almaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sanayi ve ticaret sektöründe istihdam düşüktür. İstihdam, büyük oranda tarımda gerçekleşmektedir. Bu nedenle, bölgede açık ve gizli işsizlik yüksektir. Bunlara, son yirmi beş yıldır, terör korkusu da eklenince, bölgedeki toplumsal hareketlilik artmıştır. İçgöç olgusu ve bu olguya ilişkin diğer toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçler, sosyal bilimciler için önemli bir araştırma nesnesi olsa da, bugüne dek konu ile ilgili olarak yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Kırsal alanlardan kentlere göç eden bireylerin yeni hayatları, köylerinden taşıdıkları kültürel özellikleri, kentte yaşadıkları deneyimlerle büyük ölçüde yeniden biçimlenmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde oldukça önemli sayıda insan terör olayları nedeniyle özellikle, kırsal yerleşim yerlerini toplu olarak terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu insanların önemli bir bölümü de, yaşam koşullarına tamamen yabancı oldukları, güvenlik yönünden emin olan kentlere yerleşmişlerdir. Çoğunlukla toplu olarak, ani ve hızlı gerçekleşen bu göç sürecinde terk edilen sadece yerleşim yeri ve konutlar olmamış, insanlar aynı zamanda toplumsal yaşamlarını ve geçim kaynaklarını da terk etmek durumunda kalmışlardır.

Kitleler halinde kentlere göç eden bu insanlar, kentte iş bulabilecek yetenek ve becerileri taşımadığından ve ayrıca da iş imkanlarının kısıtlı olmasından dolayı geçimlerini sağlayabilecek düzenli gelir getiren işler bulamamışlardır. Maddi sıkıntılara bağlı olarak ortaya çıkan konut sorunu da göç edenlerin en önemli problemlerindedir. Sosyolojik ve psikolojik sıkıntıların, yeni çevreye uyum sorunlarının da eklenmesiyle göç edenlerden eski yerleşim birimlerine geri dönmek isteyenlerin sayısı artmıştır.

### 3. Köye Dönüş Projesi (Geriye Göç)

Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkındırma İdaresi tarafından 15 Aralık 1999 tarihinde Valiliklere gönderilen bir genelgeyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da köye dönüş ve rehabilitasyon projesi başlatılmıştır. Bu proje kapsamında oluşturulacak merkez köylerde güvenlik, sağlık, eğitim ve diğer alt yapı imkanlarının devlet tarafından sağlanması, geri dönüşün bu merkez köylere yapılmasının teşvik edilmesi hedeflenmiştir.

Köye dönüş projesi kapsamında örnek uygulamalara Tunceli, Erzincan ve Van illerinde başlanmıştır. Bunlardan Tunceli'nin Çemişgezek ilçesinin Ulukale köyünde 91 konut yaptırılmış, sahiplerine teslim edilmiştir. Yine aynı ilin Pertek ilçesine bağlı Sağmanlar köyünde ise, 51 konut inşaa edilmiştir (Akşam, 2000: 5). Erzincan'ın Başbağlar köyünde de toplam 85 konut yaptırılmış, fakat göç eden yok denecek kadar az olmuştur. Bir diğer merkez köy ise Van'ın Çatak ilçesinin Konalga köyüdür. Toplam 400 konut, ilköğretim okulu, sağlık ocağı, içme suyu, elektrik, telefon ve kanalizasyon ihtiyaçları karşılanmıştır. 2000 yılının yaz aylarında, köylülere yerleşime açılımı planlanmıştır. Konalga'nın yerleşime en uygun yer olarak seçilmesinde, kışın bu bölgeye diğer yerlere oranla çok az kar düşmesi neden olmuştur. Evlerin her birinin 85 metrekare büyüklüğünde olup; iki oda, bir salon ile mutfak, banyo ve tuvaletten oluşmaktadır. Konutların altına, yanına ahır yapılmamıştır. Hijyen sağlamak amacıyla böyle bir uygulamaya gidildiği, köylülerin istekleri doğrultusunda, köy dışına ahır yapmak kaydıyla gerekli maddi yardımın sağlanacağı yetkililerce belirtilmiştir. Ayrıca bu köye yerleşecek vatandaşlara, her aile için 30'ar koyun, beşer adet arı kovanı ve beşer adet aşılı ceviz fidanı verileceği yetkililerce ifade edilmiştir (Milliyet, 2000: 18).

Bu saydığımız ve saymadığımız diğer köylere geri dönüş süreci kolay olmamıştır. Maddi ve manevi kayıpların telafisi için zamana ve emeğe ihtiyaç vardır Bu köylere ait sorunların tespiti ve çözümü için yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

### 4. Yöntem

Bu araştırmada, terör nedeniyle boşaltılmış ve sonradan yeniden yerleşime açılmış olan Tunceli'nin Pertek ilçesine bağlı Sağman köyü halkı ile Çemişgezek ilçesine bağlı Ulukale köyü halkının geriye göç konusuna ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, veri toplama aracı olarak görüşme cetveli uygulanmıştır. Köylerin hane halkı başkanlarıyla birebir görüşülmüştür. Araştırmada sırasıyla çalışmaya dahil edilen Ulukale ve Sağman halkının terör nedeniyle oluşan maddi kayıp durumları hakkındaki görüşlerine



ilişkin değerlendirmelere, Ulukale ve Sağman halkının kentte kalmayı tercih etmemelerinde etkili olan sebepler hakkındaki görüşlerine, terör olaylarından sonraki genel durumlarına, geleceğe ait beklentilerine ve yaşadıkları psikolojik sorunlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu veriler dokuz yıl aradan sonra (2000-2009), neler değiştiğini ortaya koymak amacıyla tekrar sınıanmıştır.

Bu araştırmanın evrenini Ulukale ve Sağman köylerinde ikamet edenler oluşturmaktadır. Bu araştırmanın ilk aşamasında evrenin tamamı örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini Ulukale köyünde ikamet eden 78, Sağman köyünde ikamet eden 42 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın ilk ayağı 2000 yılının Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarını kapsayan süreçte köylerde kalınarak gerçekleştirilmiştir. Dokuz yıl sonraki durum hakkında da köy muhtarlarıyla ve kış aylarında Elazığ il merkezinde ikamet eden Sağman ve Ulukale köylüleri ile görüşme yapılmıştır.

Bu uygulamalı çalışmada bilgi toplama aracı olarak “görüşme cetveli” kullanılmıştır. Çalışmada, veri toplama aracı olarak çalıştırıcı tarafından geliştirilen görüşme formu, konuyla ilgili yerli ve yabancı literatür taranarak ve daha önce konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan yararlanılarak bilgiler elde edilmiştir. Çalışma amaçlarına uygun bilgilerin derlenmesi ve yorumlanması çerçevesinde ilişki arama, betimleme ve ilişki sınıama biçiminde gerçekleşmiştir. Görüşme cetvelinde oluşturulan sorular konu çerçevesinde ilgili olguların profillerini yansıtacak bir betimleme ve ilişki sınıama şeklinde hazırlanmıştır. Geliştirilen görüşme cetvelinde, Ulukale ve Sağman halkının kişisel bilgilerini ve geriye göç sürecinin üzerlerindeki etkisi ile ilgili görüşlerini ölçmeye yönelik 22 kapalı uçlu, 9 açık uçlu soru yer almıştır. Çalışmada kullanılan görüşme formunun soruları ve cevap seçenekleri, bilgisayar ortamında değerlendirilmeye uygun olacak biçimde numaralandırılarak hazırlanmıştır. Uygulama için gerekli izinlerin alınması, görüşme cetvellerinin çoğaltılması, uygulanması, doldurulan görüşme cetvellerinin işlemleri çalıştırıcı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Hane halkı başkanlarının görüşlerine ilişkin tanımlayıcı istatistiksel analizler için frekans ve yüzde alma teknikleri uygulanmıştır. Elde edilen tablolar yorumlanırken değişkenlerin yüzdeleri esas alınmış ve veriler oransal açıdan yorumlanmaya çalışılmıştır. Basit dağılım tabloları belli bir sistem çerçevesinde verilmiş olup, belli alanlardaki yoğunlaşmaların sebep sonuçları üzerine birtakım yorumlamalarda bulunulmuştur. Çapraz tablolarda oluşturularak iki köye ait veriler karşılaştırılmıştır.

## 5. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın amacı doğrultusunda toplanan verilerden elde edilen bulgular, örneklemin genel nitelikleri ve köylere göre bazı değişkenlerin değerlendirilmesi şeklinde ele alınmıştır.

### 5.1. Örneklem Grubunun Genel Nitelikleri

Örneklem grubunun yaş dağılımına baktığımızda birinci sırayı %33’le 66 yaş üstü, ikinci sırayı ise %25.8’le 56-65 yaş diliminde olanların oluşturduğunu görmekteyiz. 20-30 yaş

aralığında olanların oranı ise %8.3'tür. Bu da bize göstermektedir ki geriye göç eden hane halkı başkanlarının yaş ortalaması orta yaş ve üstüdür. Yapılan bir araştırmada güvenlik nedenleriyle köylerinden ayrılanların yaşı arttıkça geri dönme isteğinin de arttığı görülmektedir (HÜNEE, 2006). Bu çalışmada köylerine geri dönme isteğinin 35-44 yaş grubunda %54, 55 ve üstü yaşlarda ise %81'e yükseldiğini göstermektedir. Bu sonuçlar özellikle yaşlı kuşakların memlekete dönüş özlemi içinde olduğunu göstermektedir.

Örnekleme grubunun öğrenim durumlarına baktığımızda %15'nin okur-yazar olmadığı, %6.7'sinin okur-yazar olduğu, %45.8'nin ilkokul mezunu, %14.2'sinin ortaokul mezunu, %12.5'nin lise ve dengi okul mezunu, %5.8'nin de üniversite mezunu olduğu saptanmıştır. Üniversite mezunu olanlar da yaz aylarında köylerde ikamet etmektedirler. Çünkü şehirde daimi bir işte çalışmaktadırlar.

Araştırma kapsamına alınan bireylerin meslek dağılımına baktığımızda en büyük oranları %20'lik dilimlerle tarım işçileri, emekliler ve korucular almaktadır. Bu oranı %19.2'lik oranla işçi ve memurlar izlemektedir. Daha sonra %15.8'lik dilimle bahçecilik yapanlar gelmektedir. %5'i de serbest meslek veya esnaflık yapmaktadır. Köylülerin önemli bir kısmı koruculukla geçimini sağlamaktadır.

Hane halkı başkanlarının gelir düzeylerine baktığımızda %23.3'lük gibi büyük bir dilimin 2000 yılında 50 milyon TL'den (Türk Lirasından altı sıfır atılmadan önce) az aldığı saptanmıştır. O günkü asgari ücrete baktığımızda brüt 107 milyon TL civarında olduğunu görmekteyiz. %32.5'nin de 50-100 milyon TL aldığı belirtilmiştir. Bu rakamlar bize aylık kazancın asgari ücretin ne kadar altında kaldığını göstermektedir. %34.2'side 100-200 milyon TL arasında bir kazanca sahip iken %10'nu da 200 milyon TL'den fazla kazanca sahiptir. Bu veriler araştırma kapsamına alınan köylerde geçim sıkıntısı yaşandığını göstermektedir. Köylerini boşaltmadan önce sahip oldukları hayvanlarını da kaybetmişlerdir. Köye döndükten sonra yeni bir ev kurma hane halkı başkanlarını oldukça zor bir duruma sokmuştur. Hane halkı başkanlarının mesleklerinin, düşük düzeyde gelir getiren işler, meslekler olması nedeniyle, örneklemin, %56.8'lik gibi büyük bir bölümünü, asgari ücretin altında maaş alanlar oluşturmaktadır. Bu gerçekler de, terör nedeniyle göç eden ailelerin, ekonomik açıdan ne ölçüde yetersizlikler içinde olduklarının açık göstergesidir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, terör nedeniyle göç eden hane halkı başkanlarından çoğunluğunun gelir düzeyleri düşüktür. Bunların ayrıca, mesleki yönden, güvencesiz ve az gelir getiren işlerde çalıştıkları açığa çıkmaktadır. Bu çalışmada verilen rakamların, terör nedeniyle göç eden hanelerin gelirlerini tam olarak aksettirdiğini söyleyemeyiz. Alan araştırması sırasında edinilen izlenimlere dayanarak söyleyebiliriz ki, bu konu, doğru bilgi alınması güç bir konudur. Diğer taraftan, çeşitli nedenlere, özellikle devlet yardımına hak kazanmak düşüncesiyle veya yersiz birtakım korkulardan dolayı, vatandaşların gelirini olduğundan daha az göstermek isteyebileceğini hatırdan tutmak gerekecektir. Görüşülenlerin çoğunluğu, yardıma muhtaç insanlardan oluşmaktadır. Bu araştırmanın bilimsel bir amaçla

gerçekleştirildiği, sık sık görüşülenlere hatırlatılmasına rağmen, yine de yardım talepleri gelmeye devam etmiştir.

### 5.2. Örneklem Grubunun Geriye Göç Ettikleri İlk Yıllardaki Durumlarına İlişkin Görüşleri

Bu araştırmanın ilk safhasında 2000 yılında Ulukale ve Sağman Köylerinde ikamet edenlerin o günkü durumlarına ilişkin bilgiler edinilmiştir. Tablo 1’de köylerdeki bireylerin yaşadıkları konutlar hakkındaki görüşleri yer almaktadır.

**Tablo 1.** Oturdıkları Evin Durumu Hakkındaki Görüşler

Köy adı		Devlet onardı	Çadırda kalıyoruz, ev aynı	Kendimiz onardık
Ulukale	N	29	11	38
	%	24,2	9,2	31,7
Sağman	N	39	-	3
	%	32,5	-	2,5
<b>Toplam</b>	N	68	11	41
	%	56,7	9,2	34,2

$X^2 = 34,669$ ;  $sd = 2$ ;  $p = .000$

Tablo 1 incelendiğinde, genel toplam açısından, araştırmaya katılanların %56,7’sinin evlerinin devlet tarafından yeniden inşa edildiği, %9,2’sinin çadırda kaldığı, %34,2’sinin evlerini kendilerinin onardığı görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %24,2’sinin evlerinin devlet tarafından yeniden inşa edildiği, %9,2’sinin çadırda kaldığı, %31,7’sinin evlerini kendilerinin onardığı tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %32,5’inin evlerinin devlet tarafından yeniden inşa edildiği, hiçbirinin çadırda kalmadığı, %2,5’inin evlerini kendilerinin onardığı görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının şu anda oturdukları evin durumu hakkındaki görüşlerinin farklılık gösterdiği, Ulukale halkının evlerini çoğunlukla kendilerinin onardığı, Sağman halkının evlerinin çoğunlukla devlet tarafından yeniden inşa edildiği gözlemlenmektedir. Araştırma sırasında Ulukale köyünde çok zor şartlarda çadırda kalanlara da rastlanmıştır. Araştırma sırasında yeni konutlar eski konutlara nazaran ne kadar iyi olursa olsun, eski konutlara özlem duyulduğu ifade edilmiştir. Eski konutları zarar görmeyen köylüler, gündüz saatlerinde eski konutlarına gidip, oradaki bahçelerinde işlerini yapabilmekteydi. Güvenlik nedeniyle karanlık olmadan yeni yerleşim yerine dönmek zorundaydılar. Bu uygulama dokuz yıl aradan sonra yine devam etmektedir. Karakollar yeni yerleşim yerlerine kurulduğu için gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı bu yerler daha güvenlidir.



**Tablo 2.** Terör Nedeniyle Maddi Kayıpları Hakkındaki Görüşler

Köy adı		Var	Yok	Geçim kaynağımız olan bahçelerimiz zarar gördü	Her şeye sıfırdan başladık
Ulukale	N	68	-	4	6
	%	56,7	-	3,3	5,0
Sağman	N	22	1	4	15
	%	18,3	,8	3,3	12,5
Toplam	N	90	1	8	21
	%	75,0	,8	6,7	17,5

$\chi^2 = 19,306$ ;  $sd = 3$ ;  $p = ,000$

Tablo 2'ye bakıldığında, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %75'inin maddi açıdan yıprandığını, %0,8'inin hiçbir maddi kaybının olmadığını, %6,7'sinin gelir kaynakları olan bahçelerinin zarar gördüğünü ve %17,5'inin her şeye sıfırdan başladığını dile getirdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %56,7'sinin maddi açıdan yıprandığını, %3,3'ünün gelir kaynakları olan bahçelerinin zarar gördüğünü ve %5'inin her şeye sıfırdan başladığını dile getirdiği ve hiçbirinin maddi kaybının olmadığını dile getirmediği tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %18,3'ünün maddi açıdan yıprandığını, %0,8'inin hiçbir maddi kaybının olmadığını, %3,3'ünün gelir kaynakları olan bahçelerinin zarar gördüğünü ve %12,5'inin her şeye sıfırdan başladığını dile getirdikleri görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının terör nedeniyle oluşan maddi kayıp durumları hakkındaki görüşlerinin farklılık gösterdiği, Ulukale halkının, maddi kayba uğradığını Sağman halkından daha fazla dile getirdiği gözlemlenmektedir.

Terör nedeniyle köylerini boşaltmak zorunda kalan insanlar taşınma masrafları, yeni bir yaşam kurulması için gerekli harcamalar yapmalarından dolayı maddi açıdan daha da yıpranmışlardır. Bu yerinden olmuş nüfusun tekrar eski yerleşim yerlerine geri dönmeleri de ciddi harcamaların yapılmasını gerektirmiştir. Ulukale köyü dutlarıyla meşhur bir köydür. Başlıca geçim kaynağı dut ve dut ürünleridir. Köyün tahrip olup boşaltılmasından sonra geçimini dutla sağlayan köy halkı geçim kaynağından olmuştur. Üstüne yakılıp dökülen evlerin onarımı da eklenince köy halkı maddi açıdan çok zor duruma düşmüştür. Terör nedeniyle zarar gören köy alanlarındaki geçim olanaklarının ortadan kalkmış olması geriye göç edenleri zor durumda bırakmıştır. Bölgedeki terör ve güven zaafiyeti ortamı ve bu ortamı izleyen ekonomik istikrarsızlıklar bölge ekonomisinin dayandığı hayvancılık, tahıl üretimi, dut ve pekmez üretimi, bağcılık vb. ekonomik faaliyetlerinin ise çökmesine neden olmuştur. Bunların canlandırılması için büyük çaba sarf edilmiştir.

**Tablo 3.** Geriye Göç Kararı Almalarında Etkili Olan Sebepler Hakkındaki Görüşleri

Köy adı		Kendim karar verdim	Devlet destek verdi	Aile fertleri istedi
Ulukale	N	59	11	8
	%	49,2	9,2	6,7
Sağman	N	38	3	1
	%	31,7	2,5	,8
<b>Toplam</b>	N	97	14	9
	%	80,8	11,7	7,5

$X^2 = 4,134$ ;  $sd = 2$ ;  $p = ,127$

Tablo 3 incelendiğinde, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %80,8'inin geriye göçe kendilerinin karar verdiğini, %11,7'sinin geriye göç kararı almalarında devletin verdiği desteğin etkili olduğunu, %7,5'inin geriye göçe karar vermelerinde aile fertlerinin etkili olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %49,2'sinin geriye göçe kendilerinin karar verdiğini, %9,2'sinin geriye göç kararı almalarında devletin verdiği desteğin etkili olduğunu, %6,7'sinin geriye göçe karar vermelerinde aile fertlerinin etkili olduğunu ifade ettikleri tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %31,7'sinin geriye göçe kendilerinin karar verdiğini, %2,5'inin geriye göç kararı almalarında devletin verdiği desteğin etkili olduğunu, %0,8'inin geriye göçe karar vermelerinde aile fertlerinin etkili olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının geriye göç kararı almalarında etkili olan sebepler hakkındaki görüşlerinin farklılık göstermediği, hem Ulukale, hem de Sağman halkının çoğunlukla geriye göçe kendilerinin karar verdiğini gözlemlenmektedir.

**Tablo 4.** Kentte Kalmayı Tercih Etmemelerinde Etkili Olan Sebepler Hakkındaki Görüşleri

Köy adı		Geçim sıkıntısı	Köye duyulan özlem	Kente uyum sağlayamama
Ulukale	N	45	27	6
	%	37,5	22,5	5,0
Sağman	N	40	2	-
	%	33,3	1,7	-
<b>Toplam</b>	N	85	29	6
	%	70,8	24,2	5,0

$X^2 = 18,732$ ;  $sd = 2$ ;  $p = .000$

Tablo 4 incelendiğinde, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %70,8'inin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin geçim sıkıntısı olduğunu, %24,2'sinin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin köye duyulan özlem olduğunu, %5'inin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin kente uyum sağlayamama olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %37,5'inin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin geçim sıkıntısı olduğunu, %22,5'inin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin köye duyulan özlem olduğunu, %5'inin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin kente uyum sağlayamama olduğunu ifade ettikleri tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %33,3'ünün kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin geçim sıkıntısı olduğu, %1,7'sinin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin köye duyulan özlem olduğu, hiçbirinin kentte kalmayı tercih etmeme nedenlerinin kente uyum sağlayamama olmadığı görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının terörden sonra kentte kalmayı tercih etmeme nedenleri hakkındaki görüşlerinin farklılık gösterdiği, Ulukale halkının, geçim sıkıntısı nedeniyle kentte kalmayı tercih etmediklerini Sağman halkından daha fazla dile getirdiği gözlemlenmektedir.

**Tablo 5.** Göç Ettikleri Yeri Seçmelerinde Etkili Olan Sebepler

Köy adı		Herkesin aynı yere göç etmesi	Akrabaların orda olması	İş imkanı	Devletin gösterdiği yer	Güvenli olması, kendi tercih olması
Ulukale	N %	21 17,5	24 20,0	19 15,8	4 3,3	10 8,3
Sağman	N %	2 1,7	34 28,3	3 2,5	- -	3 2,5
<b>Toplam</b>	N %	23 19,2	58 48,3	22 18,3	4 3,3	13 10,8

$$X^2 = 28,599; sd = 4; p = .000$$

Tablo 5'e bakıldığında, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %19,2'sinin terörden sonra yerleştikleri yeri seçmelerinde etkili olan etkenin herkesin aynı yere göç etmesi olduğu, %48,3'ünün akrabalarının yanına gitmeyi tercih ettikleri, %18,3'ünün iş imkanı bulunan yerlere gitmeyi tercih ettikleri, %3,3'ünün devletin gösterdiği yeri seçtikleri ve %10,8'inin ise yerleştikleri yeri başka sebeplerle seçtikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %17,5'inin terörden sonra yerleştikleri yeri seçmelerinde etkili olan etkenin herkesin aynı yere göç etmesi olduğu, %20'sinin akrabalarının yanına gitmeyi tercih ettikleri, %15,8'inin iş imkanı bulunan yerlere gitmeyi tercih ettikleri, %3,3'ünün devletin gösterdiği yeri seçtikleri ve %8,3'ünün ise yerleştikleri yeri başka sebeplerle seçtikleri tespit edilmiştir.

Sağman halkının ise %1,7'sinin terörden sonra yerleştikleri yeri seçmelerinde etkili olan etkenin herkesin aynı yere göç etmesi olduğu, %28,3'ünün akrabalarının yakınına gitmeyi tercih ettikleri, %2,5'inin iş imkanı bulunan yerlere gitmeyi tercih ettikleri, hiçbirinin devletin gösterdiği yeri seçmediği ve %2,5'inin ise yerleştikleri yeri başka sebeplerle seçtikleri görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının terörden sonra yerleştikleri yeri seçmelerindeki etkenler hakkındaki görüşlerinin farklılık gösterdiği, Ulukale halkının, iş imkanı bulunan yerlere yerleşmeyi tercih ettiklerini Sağman halkından daha fazla dile getirdiği gözlemlenmektedir.

**Tablo 6.** Bir Sosyal Güvenlik Kapsamında Olup Olmama Durumları

Köy adı		Yok	Emekli Sandığı	SSK	Bağ-Kur	Özel Sigorta, 65'lik maaşı vb.
Ulukale	N	34	25	9	6	4
	%	28,3	20,8	7,5	5,0	3,3
Sağman	N	13	4	12	1	12
	%	10,8	3,3	10,0	0,8	10,0
<b>Toplam</b>	N	47	29	21	7	16
	%	39,2	24,2	17,5	5,8	13,3

$$X^2 = 23,945; sd = 4; p = .000$$

Tablo 6 incelendiğinde, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %39,2'sinin hiçbir sosyal güvencesinin olmadığı, %24,2'sinin emekli sandığı mensubu olduğu, %17,5'inin SSK'ya mensup olduğu, %5,8'inin Bağ-Kur mensubu olduğu ve %13,3'ünün özel sigortaya sahip olduğu veya 65'lik maaşı aldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %28,3'ünün hiçbir sosyal güvencesinin olmadığı, %20,8'inin emekli sandığı mensubu olduğu, %7,5'inin SSK'ya mensup olduğu, %5'inin Bağ-Kur mensubu olduğu ve %3,3'ünün özel sigortaya sahip olduğu veya 65'lik maaşı aldığı tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %10,8'inin hiçbir sosyal güvencesinin olmadığı, %3,3'ünün emekli sandığı mensubu olduğu, %10'unun SSK'ya mensup olduğu, %0,8'inin Bağ-Kur mensubu olduğu ve %10'unun özel sigortaya sahip olduğu veya 65'lik maaşı aldığını dile görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında olup olmama durumları hakkındaki görüşlerinin farklılık gösterdiği, Ulukale halkının, hiçbir sosyal güvenceleri olmadığını Sağman halkından daha fazla dile getirdiği gözlemlenmektedir.

**Tablo 7.** Terörden Sonraki Genel Durumlarına İlişkin Görüşler

Köy adı		Bağlılığımız arttı	Geleceğe güvenle bakıyoruz	Psikolojik açıdan yıprandık	Maddi açıdan yıprandık	Değişen bir şey olmadı
Ulukale	N %	10 8,3	3 2,5	43 35,8	20 16,7	2 1,7
Sağman	N %	1 ,8		38 31,7	2 1,7	1 ,8
<b>Toplam</b>	N %	11 9,2	3 2,5	81 67,5	22 18,3	3 2,5

$\chi^2 = 16,410$ ;  $sd = 4$ ;  $p = ,003$

Tablo 7'ye göre, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %67.5'nin psikolojik açıdan yıprandığını, %18.3'ünün maddi açıdan yıprandığını, %9.2'sinin birbirlerine olan bağlılıklarının arttığını, %2.5'nin geleceğe güvenle baktıklarını ve aynı oranda kişinin hayatlarında değişen bir şey olmadığını dile getirdiği görülmektedir.

Göç eden bireylerin %67.5 gibi önemli bir kısmı psikolojik açıdan yıprandıklarını ifade etmişlerdir. Zorunlu göç veya yerinden edilme; sadece siyasi, hukuki ve sosyo-ekonomik sonuçları olan bir olgu değildir; aynı zamanda, bireylerin beden ve ruh sağlığını da etkiler. Bu sürecin üç ayaklı olduğunu düşünebiliriz. Zorunlu göç öncesi, sırası ve sonrası içinde yer alan etmenler göç edenlerin ruhsal durumlarını belirler. Zorunlu göçü tetikleyen olay, genellikle büyük oranda travmatik bir olaydır. Bu süreç ailelerin parçalanması ve sonra tekrar birleşmesi ile devam eder. Ana ocağından ayrılışla beraber güvensizlik, yalnızlık, yas gibi pek çok bilişsel sorun bu süreçte tetiklenir. Bu konudaki bilimsel literatürde, yerlerinden edilen veya mülteci olan kişilerin travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, yas başta olmak üzere çeşitli psikolojik sorunlar yaşadıkları ve yoğun kaygı ve umutsuzluk hissettikleri yolunda bilgilere rastlamak mümkün (Aker, 2006).

Sağlıklarına yerinden edilme sorunu ve yerinden edilmiş kişilerin sağlık ve ruhsal sorunlarıyla ilgili eğitim verilip, yerinden edilmiş kişilerin bu sağlık hizmetlerine ulaşmaları sağlanabilirdi. Araştırma kapsamına alınan bireyler böyle bir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir.

**Tablo 8.** Ulukale ve Sağman Halkının Ülkenin Gidişatı Hakkındaki Görüşleri

Köy adı		İyi	Normal	Kötü	Çok kötü
Ulukale	N	7	21	32	18
	%	5,8	17,5	26,7	15,0
Sağman	N	1	10	20	11
	%	,8	8,3	16,7	9,2
<b>Toplam</b>	N	8	31	52	29
	%	6,7	25,8	43,3	24,2

$\chi^2 = 2,266$ ;  $sd = 3$ ;  $p = .519$

Tablo 8 incelendiğinde, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %6,7’sinin ülkenin gidişatını iyi bulduğu, %25,8’inin ülkenin gidişatının normal olduğunu düşündüğü, %43,3’ünün ülkenin gidişatının kötü olduğunu düşündüğü, %24,2’sinin ülkenin gidişatının çok kötü olduğunu düşündüğü görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %5,8’inin ülkenin gidişatını iyi bulduğu, %17,5’inin ülkenin gidişatının normal olduğunu düşündüğü, %26,7’sinin ülkenin gidişatının kötü olduğunu düşündüğü, %15’inin ülkenin gidişatının çok kötü olduğunu düşündüğü tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %0,8’inin ülkenin gidişatını iyi bulduğu, %8,3’ünün ülkenin gidişatının normal olduğunu düşündüğü, %16,7’sinin ülkenin gidişatının kötü olduğunu düşündüğü, %9,2’sinin ülkenin gidişatının çok kötü olduğunu düşündüğü görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının ülkenin gidişatı hakkındaki düşüncelerinin farklılık göstermediği, hem Ulukale, hem de Sağman halkının çoğunlukla ülkenin gidişatının kötü olduğunu ifade ettiği gözlemlenmektedir.

**Tablo 9.** Ulukale ve Sağman Halkının Gelecek Beklentilerine İlişkin Görüşleri

Köy adı		Daha iyi bir iş	Gelir ve sosyal güvence	İyi bir ev ve eşya	Başka bir yere göç	Güven duyulan bir ortam
Ulukale	N	7	26	4	11	30
	%	5,8	21,7	3,3	9,2	25,0
Sağman	N	8	4	1	3	26
	%	6,7	3,3	,8	2,5	21,7
<b>Toplam</b>	N	15	30	5	14	56
	%	12,5	25,0	4,2	11,7	46,7

$\chi^2 = 13,250$ ;  $sd = 4$ ;  $p = .010$

Tablo 9'a bakıldığında, genel toplam açısından araştırmaya katılanların gelecekle ilgili beklentilerini %12,5'inin daha iyi bir iş, %20'inin gelir ve sosyal güvence, %4,2'sinin iyi bir ev ve eşyalar, %11,7'sinin başka bir yere göç ve %46,7'sinin güven duyulan bir ortam şeklinde dile getirdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının gelecekle ilgili beklentilerini %5,8'inin daha iyi bir iş, %21,7'sinin gelir ve sosyal güvence, %3,3'ünün iyi bir ev ve eşyalar, %9,2'sinin başka bir yere göç ve %25'inin güven duyulan bir ortam şeklinde ifade ettiği tespit edilmiştir. Sağman halkının ise gelecekle ilgili beklentilerini %6,7'sinin daha iyi bir iş, %3,3'ünün gelir ve sosyal güvence, %0,8'inin iyi bir ev ve eşyalar, %2,5'inin başka bir yere göç ve %21,7'sinin güven duyulan bir ortam şeklinde dile getirdiği görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının gelecekle ilgili beklentilerinin farklılık gösterdiği, Ulukale halkının, güven duyulan bir ortam beklentisini Sağman halkından daha fazla dile getirdiği gözlemlenmektedir.

**Tablo 10.** Terörden Önce Sahip Oldukları Hayvan Sayısındaki Değişiklikler

Köy adı		Yok	Var
Ulukale	N	25	53
	%	20,8	44,2
Sağman	N	1	41
	%	,8	34,2
<b>Toplam</b>	N	26	94
	%	21,7	78,3

$$X^2 = 14,160; sd = 1; p = .000$$

Tablo 10 incelendiğinde, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %21,7'sinin terörden önce hayvan sahibi olmadığını, %78,3'ünün terörden önce hayvan sahibi olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %20,8'inin terörden önce hayvan sahibi olmadığını, %44,2'sinin terörden önce hayvan sahibi olduğunu ifade ettiği tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %0,8'inin terörden önce hayvan sahibi olmadığını, %34,2'sinin terörden önce hayvan sahibi olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının terörden önceki hayvan sahibi olma durumlarının farklılık gösterdiği, Ulukale halkının, terörden önce Sağman halkından daha fazla hayvan sahibi olduğu gözlemlenmektedir.

**Tablo 11.** Terörden Sonra Sahip Oldukları Hayvan Sayısındaki Değişiklikler

Köy adı		Yok	Var
Ulukale	N	65	13
	%	54,2	10,8
Sağman	N	6	36
	%	5,0	30,0
<b>Toplam</b>	N	71	49
	%	59,2	40,8

$\chi^2 = 53,873$ ;  $sd = 1$ ;  $p = ,000$

Tablo 11'e göre, genel toplam açısından araştırmaya katılanların %59,2'sinin terörden sonra hayvan sahibi olmadığını, %40,8'inin terörden sonra hayvan sahibi olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan Ulukale halkının %54,2'sinin terörden sonra hayvan sahibi olmadığını, %10,8'inin terörden sonra hayvan sahibi olduğunu ifade ettikleri tespit edilmiştir. Sağman halkının ise %5'inin terörden sonra hayvan sahibi olmadığını, %30'unun terörden sonra hayvan sahibi olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Buna göre, Ulukale ve Sağman halkının terörden sonraki hayvan sahibi olma durumlarının farklılık gösterdiği, Sağman halkının, terörden sonra Ulukale halkından daha fazla hayvan sahibi olduğu gözlemlenmektedir.

### **5.3. Ulukale ve Sağman Köy Halkının Bugünkü Durumlarının Değerlendirilmesi**

Ulukale ve Sağman köy muhtarları ile devamlı köyde ikamet eden köylülerden bazıları ve kışın Elazığ'da ikamet eden köylülerle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda Ulukale köyünde yaklaşık 100 hanenin, kış aylarında köylerinde yaşadığı tespit edilmiştir. Sağman köyünde ise 75 hane kışın köyde ikamet etmektedir. Bu oranlar dokuz yıl öncesine karşılaştırıldığında çok sevindirici bir düzeydedir. Bu oranlar köylerde yaşam koşullarının düzeldiğinin bir göstergesi olarak gösterilebilir. Her iki köye de toplu konut projesi girmiştir. Yeni yapılan konutlarla beraber köy nüfusunun artacağı tahmin edilmektedir. Ulukale köyünde yazın, nüfusun 3000 kişiye ulaştığı köy muhtarı tarafından ifade edilmiştir. Ulukale'de dokuz yıl öncesinde olduğu gibi su sıkıntısının olduğu fakat yapılan su projesi ile bu sıkıntının da giderileceği belirtilmiştir. Yine köy içindeki yollar düzeltilmemiştir. Çoğu evin önüne kadar araba girememektedir. Köyde ceviz, badem, antep fıstığı da yetiştirilmektedir. Ulukale'de asıl geçim kaynağı dut ve dut ürünleridir. Bahçecilik sadece evin ihtiyaçlarını giderebilmek için yapılmaktadır. Ulukale'de sağlık problemleri devam etmektedir. Sağlık ocağında hizmet verecek bir görevli yoktur. Aile hekimliği uygulamasına geçilmesiyle köy halkı sağlık sorunları için en



yakın Çemişgezek ilçesine veya Elazığ iline gitmektedir. Köydeki okulda eğitim verilememektedir. Kışın köyde kalan 5-10 çocuk köy muhtarı tarafından 10 kilometre uzaklıktaki bir köye taşıma sistemiyle okula götürülüp, getirilmektedir. Güvenlik açısından bir sorun yoktur. Yeni korucular göreve başlamıştır. Dokuz yıl önce araştırma yapmaya belirlenen tarih ve saatte, konvoy halinde güvenlikle gidildiği ve araştırma sırasındaki tedirginlik düşünüldüğünde bugünkü durumun ne kadar iyileştiğini göz ardı etmemek gerekir.

Sağman köyünde de 2004'ten beri okul eğitim ve öğretime kapalı durumdadır. Eğitim taşınmalı sistemle gerçekleşmektedir. Öğrenciler Pertek ilçesinde eğitimlerine devam etmektedirler. Sağlık ocağında 2008 yılından beri görevli bulunmamaktadır. Sağlık hizmetleri için Pertek ilçesine gidilmektedir. Köy halkının yarısı koruculukla geçimini sağlamaktadır. Köy halkının çoğu emeklilik, bir kısmı da 65'lik maaşı ile geçimini sağlamaktadır. Sağman köyünde su problemi çözülmüştür. Yaz aylarında köy nüfusu 500 kişiye ulaşmaktadır. Kış aylarında ise 300'e kadar düşmektedir. Güvenlik sorunu kalmamıştır. Köye ulaşım artık korumalarla yapılmamaktadır. Köy halkı dokuz yıl önce olduğu gibi eski evlerinde güvenlik nedeniyle kalamamaktadırlar. Gündüz saatlerinde bahçelerine gidip, akşam saatlerinde yeni konutlarına geri dönmek zorundadırlar. Terör mağdurlarının zararlarının karşılığının ödenmediği köy muhtarı ve köy halkı tarafından dile getirilmiştir. Bu zararların karşılanması için gerekli girişimlerde buldukları belirtilmiştir.

2000 yılında Ulukale ve Sağman'lılara gelecekle ilgili beklentileri sorulduğunda %46.7'si güven duyulan bir ortama ihtiyaç duyduklarını belirtmişti. Bugün bu ortamın sağlanmış olması köylülerin gelecekle ilgili en önemli beklentilerinin karşılandığını göstermektedir. Konut sorunları da büyük ölçüde çözümlenmiştir.

## **Sonuç ve Değerlendirme**

Bu günkü duruma baktığımızda, terör olayları büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır. Geri dönüşün sağlanması ile bu insanların geçim problemlerinin çözümlenmesi, köylerdeki doğal kaynakların yeniden işlenebilmesi, bölge kentlerinde yaşanan düzensiz kentleşme sorununun çözümlenmesine ve de toplumda barışın, istikrarın sağlanmasına büyük katkı sağlanmıştır.

Yapılan çalışmalarda geriye dönüşün önündeki en önemli engeller, dönülecek yerleşim yerindeki iş imkanlarının kısıtlı olması, geçinmeyi, yaşamayı sağlayacak üretim aracı/konut gibi gereksinimlerin olmaması ve güvenlik sorunlarının bulunmasıdır. Göç masrafları ve göç sonrası yaşamın yeniden inşası için gerekli olan imkanların sağlanması gerekmektedir. Geri dönüş yapılan yerleşimlerde konut, yol, su, elektrik gibi fiziki koşulların ve sağlık, eğitim gibi sosyal koşulların yetersiz olması yaşamı zorlaştırmaktadır. Bu sorunlar Ulukale ve Sağman köy halkının da yaşadığı sorunlarla paralellik göstermektedir. Geri dönüş alanlarındaki geçim olanaklarının ortadan kalkmış olması bazı ekonomik faaliyetlerin ise çökmesine



neden olmuştur. Bu durum özellikle Ulukale köyü için özel bir anlam ifade etmektedir. Bu köy halkının çoğu, geçimini dut ve dut ürünlerinden sağlamaktadır. Geriye göçle birlikte yeniden dut üretimi ve pazarında canlanma başlamıştır. Bu sebeplerden ötürü, bölgedeki yerel ekonominin canlandırılması için gerekli olan teşvik mekanizmalarının devreye sokulması, alternatif üretim alanlarının yaratılması ve istihdam imkanlarının artırılması önemlidir. Ürün çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir.

Köylere yeniden yerleşim süreci kolay olmamıştır. Acıların, kayıpların, geçmişteki olumsuz izlerin silinmesi uzun bir süreç istemektedir. Göçün ilk yıllarındaki konut, güvenlik, altyapı, su, ulaşım gibi problemler hemen hemen çözümlenmiştir. Eğitim ve sağlık, işsizlik sorunları çözüm beklemektedir. Eğitim ve sağlık sorunları da giderildiğinde köylerde kış aylarında kalanların sayısında artış olabilir. Köy halkına krediler verilip, küçük çaplı da olsa iş kurabilmelerine yardımcı olunabilir.

Bölgenin ekonomik olarak gelişimini sağlamak için hayvancılık ve tarım teşvik edilmeli, seracılık, arıcılık gibi köylünün geçimini sağlayabileceği alternatif geçim kaynakları çoğaltılmalıdır. Çünkü işsizlik ülkemiz için olduğu kadar araştırma yapılan köyler içinde başlıca bir sorundur. Bu amaçla yerinden edilmiş kişilere yönelik istihdam artırıcı ve toplumsal hayata uyumu kolaylaştırıcı projeler geliştirilmelidir. Özellikle kadınların ve çocukların yaygın ve örgün eğitime ulaşabilmelerini sağlanmalıdır. Bu köylerde yaşayan kadınlarımız kendilerini yetiştirebilmek, üretime katkıda bulunmak ve aile bütçesine katkı sağlamak için bu tür faaliyetlere açıktır. Bu nedenle sosyal yardım projeleri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Terör nedeniyle göç eden bireylerin en önemli sorunu güvenli bir ortamın sağlanmış olmasıdır. Bu çalışmada da güvenlik sorununun, araştırma yapılan köyler açısından kalktığı ifade edilmiştir. Konut sorunu da büyük ölçüde çözülmüştür. Artık önemli olan bu insanları köylerinde kalıcı kılabilecek alternatifler üretmektir.

Geriye göç çözüm müdür? Sorusunun cevabı, bu çalışma açısından değerlendirecek olursak, geriye göç, iki köy içinde olumlu sonuçlar doğurmuştur diyebiliriz. Sorunlar tam olarak bitmemiştir. Fakat geçen zaman sürecinde olumlu yol alınmıştır. Gelecek zaman içinde de kalan sorunların çözülebileceğini ümit ediyoruz.

### **Kaynakça**

Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Aker, A.T. (2006). *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme ve Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Akşam Gazetesi. (2000, 11 Haziran).

- Erder, S. (1997). *Kentsel Gerilim*. Ankara: Uğur Mumcu Vakfı Yay.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye’de Terör ve Şiddet, Yapısal ve Kültürel Kaynakları*. Ankara: Türhan Kitapevi Yay.
- Gürel, S. (2001). *Türkiye’de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı, 21. Yüzyılın Karşısında Kent ve İnsan*. (Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüşçüoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- HÜNEE (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü). (2006). *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması Raporu*. Ankara: İsmat Matbaacılık Yayıncılık.
- Milliyet Gazetesi, (2000, 11 Mayıs).
- Terörle Mücadele Kanunu. Madde 1, 12 Nisan 1991 Tarih ve 3713 Sayılı Kanun.